

Вихідні основи фундаментального внеску академіка Олексія Мусійовича Онищенка у вітчизняну аграрно-економічну науку (до 85-річчя з дня народження)

©Наукова велич академіка Олексія Мусійовича Онищенка є загально визнаною. Його наукові здобутки невимірно великі. Дуже багато їх він робив і зробив, як кажуть, на очах його сучасників, передусім тих, кому пощастило працювати з ним. Чимало чого, ще незвіданого або недостатньо усвідомленого, у тому числі економістами-аграрниками, він залишив нам у спадщину. Проблема не у тому, щоб усе досягнуте ним виміряти, бо невимірне, як відомо, не піддається виміру. Вона у тому, щоб в інтересах сучасних науки і практики та їхнього майбутнього пізнати й усвідомити його та використати для щораз виникаючих нових проблем і обставин, влити його в новітні надбання аграрно-економічної науки. Велике, як відомо, краще бачиться здалеку. Тому останнім часом обнадійливим стало підвищення уваги до вивчення наукових надбань Олексія Мусійовича, яке активізувалося з нагоди 85-річчя від дня його народження.

Окремої уваги варті дослідження *особливостей і результативності його понад півстолітнього життя в науці*. Багато років нас єднала щира дружба, а починаючи з межі 80–90-х років і до останніх його днів, ми взаємозацікавлено, при повній єдності поглядів досліджували проблеми аграрної політики й реформування аграрних відносин у сучасній Україні. І мене завжди цікавило: *як, яким чином, завдяки яким обставинам праселянський син хлібодарної Полтавщини, внук згнобленого під час насильницької колективізації тодішньою політичною владою відданого землі-земельці та важкій, але благородній праці на ній селянина, якого вона, та влада, віднесла до своїх ворогів – куркулів; як бідний-*

пробідний студент сільськогосподарських технікуму й інституту у важкі повоєнні роки увійшов у науку і досяг її найвищої вершини. Багато що з цього я дізнався від нього особисто під час довірливого спілкування з ним. І переживаю з цього приводу й зараз. Це певною мірою тамує біль кількарічного буття без нього: всі ці роки мені дуже-дуже не вистачає його. І так буде завжди.

Моє знайомство з Олексієм Мусійовичем відбулося заочно. Коли я, старший за віком, лише починав навчання в аспірантурі Української сільськогосподарської академії (нині – Національний університет біоресурсів і природокористування), у Публічній бібліотеці (так тоді йменувалася бібліотека, що розміщувалася в будинку біля Університету ім. Т.Г. Шевченка) натрапив на автореферат його дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Чи тому, що це було першою науковою працею подібного призначення, чи через те, що її зміст полонив мене своєю сутністю і характером викладу, а, найімовірніше, водночас тим і тим. І коли через кілька років у розмові з ним я сказав, що вважаю його одним із перших своїх наукових навчителів, він своєрідно, по-онищенківськи, усміхнувшись, відмахнувся: *перестаньте*. А я до цього часу так вважаю.

Порівняно швидко волею обставин ми почали з різних приводів зустрічатись і ближче пізнавати один одного. Я щиро радів його науковому зростанню, запрошував очолити кафедру економічної кібернетики в Українській сільськогосподарській академії, якою на той час завідував. А коли на межі 80–90-х років наші наукові шляхи перетнулися на дослідженнях пострадянської аграрної політики і реформування в її межах аграрних відносин (до цього ми працювали у

різних наукових нішах), наші стосунки із широї, незрадливої чоловічої дружби переросли у своєрідне, неповторне наукове побратимство, яке продовжувалося до його останніх днів. Воно зігриває мене донині.

Все це давало можливості, крім іншого, глибше пізнавати його науковий світ, у тому числі у тій частині, яка мене цікавила, але про яку я у нього не запитував, а він або не зосереджувався на цьому, або не вважав доцільним вести мову про своє внутрішнє наукове Я. Але і без цього за кілька десятиліть відбулось усвідомлення і запам'яталося чимало такого, що спонукає до узагальнення й оприлюднення хоч дечого з нього, щоб воно залишилося для тих, хто вивчатиме місце і роль академіка Олексія Мусійовича Онищенка у вітчизняній аграрно-економічній науці повніше, детальніше й глибше.

Визначальним у ньому вбачаю те, що наукове багатство Олексія Мусійовича постало, а його результати найкращим чином проявилися й залишилися у спадщину наступним поколінням не лише завдяки його відповідній природній обдарованості у її загальноприйнятному розумінні. Не беруся судити, чи він хоч би інтуїтивно відчував чи усвідомлено знав про такий дарунок долі, який він бережно оберігав, підтримував і, скажемо так, культивував у собі та вміло матеріалізував у вигляді наукових здобутків. А й завдяки також тому, про що я раніше тільки здогадувався, а зараз все більше переконуюсь у ньому: він якимось доступним чи даним йому провидінням володів здатністю розглядати даровані йому наукові обдарованість і талант як особисту відповідальність за їхнє збереження, примноження та вміло-ефективне вивільнення наявного в них створювального потенціалу. В інтересах збагачення безпосередньо аграрно-економічної науки та рідної йому хліборобської галузі у її багатоаспектному і багатоцільовому розумінні, з її соціально-виробничою першоосновою – селянами й усіма зайнятими у ній. І, крім того, як внутрішньо обов'язкову вдячність усім без винятку, хто увів його в науку та створював можливості працювати у ній і жити нею. Він мав феноменальну пам'ять не тільки наукову, а й про все добре, що мало місце на його

життєвому шляху і безпосередньо в науці. Усім цим та багато чим іншим він виправдовував довіру тих, хто покладав на нього наукові та інші сподівання, як кажуть, „ставив на нього” і зацікавлено, із сподіваннями та впевненістю одержати очікувану наукову віддачу, впливали на формування, підтримку й проминання його життя в науці.

Було б невиправдано оминати також те, що усім своїм еством він долав, або, точніше, перед ним відступали здавалося б непереборні обставини, які мали місце на його життєвій ниві. У тому числі такі, долання яких він не ставив своєю метою, але вони були навколо нього. Проте не стали перепорою його славному буттю, у тому числі виведенню його на наукові вершини. Маю на увазі хоч би те, що йому психологічно нелегко давалося відчуження його як онука куркуля, від права й можливості бути у тодішніх дитячих і молодіжних організаціях. Нині це може здаватися незначним. Проте у тих, хто жив у ті часи, ще може зберігатися пам'ять про те, яким неоднозначним могло бути цілеспрямовано культивоване тодішньою політичною владою шипіння у спину, наприклад, тим дітям: «та його навіть у піонери не приймають». Це для того, щоб через дітей впливати на батьків. Тим більше міфічною могла бути з того ж політичного мотиву можливість досягти найвищого у тодішній країні наукового статусу члена Академії наук. І все ж, завдяки його особливо великим заслугам в аграрно-економічній науці, в тому числі широкому застосуванню його наукових надбань у практиці сільського господарства, його, хай навіть лише у часи Горбачовської відлиги, було обрано її членом-кореспондентом і порівняно швидко дійсним членом, до того ж по **відділенню суспільних наук**. Розглядаючи цей аспект наукової біографії Олексія Мусійовича, виправдано привернути увагу й до того, що він обирався членом Академії наук України **не „як відомий учений” плюс „керівник наукової установи або високопосадовець”, що давало додаткові шанси бути обраним, а виключно як видатний учений.**

Все це ставало доступним для нього в науці не саме по собі, а виключно завдяки тому, що він всією своєю сутністю самовідда-

но любив її, тягнувся до неї, зацікавлено й високовідповідально заглиблювався в її незвідані надра і на різних їхніх глибинах знаходив те, що було недоступним для інших. І якщо це сприйматиметься навіть патетичним, дозволяю собі вважати, що й вона, аграрно-економічна наука, у свою чергу широко любила його, піддавалася його чаруванням і, збагачуючись при цьому, відкривала перед ним свої таємниці.

Обставини, які дали можливість Олексію Мусійовичу сягнути наукової величі, варті бути всебічно дослідженими, проаналізованими й узагальненими повніше і глибше. З користю не тільки для окремих науковців, а й науки (у нашому випадку аграрно-економічної) загалом як один із засобів формування і вміло-результативного вивільнення закладеного у ній послідовно інноваційного потенціалу й такого ж зростання його суспільно необхідної наукової віддачі. Та то вже проблема інших дослідників. У даному ж випадку виправдано означити лише дещо з цього приводу. Для початку хоча б усвідомлено *цілеспрямований вибір молодшим агрономом* (так на той час іменувалася фахова спеціальність випускників сільськогосподарських технікумів, один із яких він закінчив у Полтаві) **Олексієм Онищенком економічного фаху**. Недаремно ж він вступив після закінчення технікуму до *одного-єдиного у тодішній Україні, до того ж нечисельного за кількістю студентів, економічного факультету Харківського сільськогосподарського інституту по підготовці економістів-аграрників для роботи на селі*. Чому саме такий вибір він зробив – про це міг знати тільки він. Зробив і, як кажуть, попав у десятку. З користю не тільки для себе, а й для сільського господарства та аграрно-економічної науки, а через неї – для вітчизняної економічної науки у всій її масштабності.

Можливо з часом хтось із дослідників опише феномен того факультету. У тому числі у частині того, що два роки підряд він випустив спеціалістів, які стали велетами вітчизняної економічної науки: у 1951 році – майбутнього академіка Івана Іларіоновича Лукінова, у 1952 році – також майбутнього академіка Олексія Мусійовича Онищенка.

Випадковий збіг? Мабуть, що так, бо подібні явища за своєю природою не можуть бути масовими. Але досліджуючи цю навчально-наукову й суспільну винятковість, не варто залишати поза увагою те, що у той період Харків був *некоронованим центром* (це виключно авторський погляд) *зосередження у ньому економічної науки України*. І зумовлену цим наявність у ньому науковців-викладачів, які забезпечували достатньо високу економічну підготовку студентів цього факультету.

Іншу обставину невимірно великого наукового успіху академіка Олексія Онищенка вбачаю в одержанні по закінченні аграрно-економічного факультету направлення на роботу, звичайно ж, за помічені у ньому науково-дослідницькі здібності, *в Інститут економіки Академії наук Української РСР*. У ньому він після короткотермінового перебування на посаді референта в 1952–1955 роках навчався в аспірантурі й у рік її закінчення, у віці 27 років, захистив дисертацію на здобуття ступеня кандидата економічних наук. Що само по собі засвідчувало не лише його науковий талант, а й високу наукову працелюбність. Сукупно це можна розглядати першим проявом його великого наукового майбутнього. Після цього посідав у цьому ж Інституті посаду молодшого наукового співробітника. Там же, ще перебуваючи на посаді референта, пройшов науково-практичний вишкіл у складі Південноукраїнської експедиції, яка під керівництвом акад. П.М. Першина розробляла проект освоєння зрошуваного землеробства на Півдні України. Тож достатньо підстав вважати, що *вже у перші післяінститутські роки Олексій Мусійович одержав потужний науковий заряд, який став однією з основ його подальшого наукового зростання й досягнення ним особливо великих і важливих успіхів в аграрно-економічній науці*.

Окреме місце в обставинах, які сприяли успішній науковій діяльності Олексія Мусійовича, посідала сприятлива для його подальшої наукової долі можливість якщо не одночасної, то зближеної в часі роботи у найбільш відомих, базових науково-економічних центрах того часу: Інституті економіки АН УРСР, в якому були зосереджені

дослідження фундаментальних основ вітчизняної економіки, та Українському науково-дослідному інституті економіки та організації сільського господарства, в якому переважали дослідження науково-прикладних проблем сільського господарства та агропромислового комплексу на помітно високому для того часу теоретичному рівні. Обіймаючи в останньому з них у 1956–1963 роках посади спочатку старшого наукового співробітника, а невдовзі – завідувача відділу, він водночас очолював створений цим Інститутом в одному з колгоспів Вінницької області опорний пункт науково-експериментального призначення. У ньому він провів фундаментальні дослідження з проблем внутрігосподарських госпрозрахункових відносин у колгоспах. Одержані ним результати стали базовою основою його вчення про організацію їх ефективного запровадження. Вони у порівняно короткий проміжок часу набули поширення не лише в Україні, а й їх запозичили інші союзні республіки тодішньої країни. Таким умілим і результативним науково-прикладним дослідженням Олексій Мусійович провів, мовлячи по-сучасному, своєрідний майстер-клас ефективного поєднання науки і практики.

У сукупності обставин, які забезпечували наукові досягнення акад. О. Онищенка, особливе місце посідало його **активне наукове співробітництво із зарубіжними дослідницькими установами**. Як показувала відповідна практика ще радянських часів, у співробітництві з ним були зацікавлені не тільки зарубіжні науковці, а й практика. Зокрема, у виданій у 1961 році у Болгарії колективній монографії він висвітлив матеріали з проблем рентабельності у колгоспах, які виявилися прийнятними для її кооперативних господарств. Вони ж першими почали застосовувати напрацювання Олексія Мусійовича з питань внутрігосподарських госпрозрахункових відносин.

Особливо взаємозацікавленою була його наукова співпраця з економічною наукою тодішньої Польщі. Зокрема, у 1969–1970 роках він провів стажування у Польській академії наук із метою вивчення досвіду досліджень із проблем економіко-математичного моделювання й оптимізації

економічних процесів у сільському господарстві та адаптував набуті знання до особливостей України. З часом, вже в післярадянські часи, він всебічно досліджував особливості розвитку сільського господарства у Польщі в період її залежності від колишнього Радянського Союзу, в якій селяни навіть тоді мали землю у приватній власності. На основі одержаних результатів він **перший і, наскільки відомо, єдиний** зробив висновок щодо того, що **фактор власності на землю є ефективнішим порівняно з фактором розміру (площі) земельних наділів**. Тоді як у Радянському Союзі, а, отже, і в Україні практично однозначним були погляди щодо залежності ефективності виробництва у колгоспах від площ наявних у них сільськогосподарських земель.

Такий неперевершений за науково-прикладним значенням фундаментальний висновок Олексія Мусійовича міг бути одним із мотивів, що підтверджував виправданість запровадження в Україні приватної власності на землю. Він міг набути ще більшого значення у процесах аграрних реформ у Україні при збереженні в Земельному кодексі нормативно-правового положення про **спільну часткову власність** на землю, яку акад. О. Онищенко відстоював у нашій країні найбільш активно, всіма доступними йому можливостями. У тому числі з посиланнями на доступність використання такої власності в умовах паювання земель сільськогосподарського призначення у колгоспах. Серед інших прихильників такої форми власності на землю його голос був найпереконливішим. Проте у не завжди виправданих реформаційних поспіхах таку форму власності ліквідували, що, за переконаннями автора цієї статті, стало однією з обставин, які спричинили недосконалість земельної, а з нею й аграрної реформ. Було б винятково важливим, щоб в історії цього аспекта післярадянської аграрно-економічної думки (за переконанням автора вона з часом буде досліджена) висновку акад. О. Онищенка про чільне місце приватної власності на землю в її колективній власності чи колективному використанні було відведено належне місце.

Неперевершене значення у високій результативності наукової діяльності акад. О. Онищенко мала його природна або набута, спочатку, можливо, інтуїтивно, а з часом усвідомлено внутрішньо збагачувана здатність, поїменуємо її так, першопрохідництва в науці. Достатньо підстав вважати його однією з найбільш важливих і результативних складових наукового таланту академічного рівня. Під ним (першопрохідництвом) у нашому випадку розуміємо його вміння та послідовні тяготіння, внутрішні потреби (чи навпаки: тяготіння і потреби) та уміння бачити і дослідити першим або хоч би у числі перших невідоме, ще ніким не досліджене. Автор переконаний, що такі здатності, уміння й тяготіння були одним із високопродуктивних відображень всебічно розвинутого у нього, мовлячи по-сучасному, інноваційного типу мислення. Особливо цінного інтелектуального багатства, яке дається далеко не всім і до якого далеко не всі тягнуться, у тому числі через те, що воно дається нелегко, або й дуже важко. Для Олексія Мусійовича ця обставина не стала на заваді.

Якось автор зробив спробу хоч би найбільш загально оглянути **«інноваційні точки»** акад. О. Онищенко. Й побачив їх різниці: від здавалося б із початку непомітних, але все ж винятково важливих, до потенційно і реально фундаментальних. Визначивши їх для початку близько двадцяти та усвідомивши неспроможність такої роботи для одного дослідника, припинив подальші пошуки. Хоч би частково оглянути їх у журнальній статті неможливо. Тому виправдано обмежитися лише яким-нибудь із цього приводу.

Одне з них стосується перших досліджень молодого кандидата економічних наук дискусійних на той час проблем запровадження у практику колгоспів категорій (їхньої сутності) собівартості й рентабельності, навколо яких гуртувалася талановита молодь. Якщо не чільне місце, то одне з найпомітніших місць у ній посідав Олексій Мусійович Онищенко. І тут бачимо винятково важливу особливість. Якщо увага більшості дослідників цих питань зосереджувалася на облікових, фінансових та організаційних аргументах на користь поширення цих катего-

рій на колгоспний сектор, **то тільки Олексій Мусійович, також не оминаючи дані аспекти, наголошував на соціальній важливості породжуваного ними. Він, зокрема, вважав і переконував, що уміле освоєння їхнього потенціалу працюватиме також на інтереси колгоспників.** У тому числі завдяки появі у колгоспах можливостей **підвищувати оплату праці своїх членів із поступовим переведенням її з форми «оплата по трудовнях» на грошову оплату,** що й відбулося у 1961 році. Нині це може видаватися незначним, але для того часу **виведення на одне з чільних місць в економічних дослідження їхньої соціальної складової було неперевершено важливим. Олексій Мусійович був якщо не першим, то серед найперших, хто послідовно і цілеспрямовано у 50-х роках започаткували освоєння соціальної царини в аграрно-економічних дослідженнях.** Надалі це стало його внутрішньою потребою, в результаті чого всі без винятку його наукові й науково-прикладні здобутки пронизані сільсько-селянською підпорядкованістю.

До деяких своїх наукових родзинок Олексій Мусійович підходив поступово, проте високонадійно та з високим успіхом. У зв'язку з цим виправдано ще раз повернутися до його вчення про внутрігосподарські госпрозрахункові відносини у колгоспах. Він почав відповідні дослідження у 1957 році й уже в наступному році, разом з іншими науковцями, видав першу наукову публікацію з цього питання. Пройшовши далі через завідування відділом госпрозрахунку в НДІ економіки та організації сільського господарства і керівництво спеціально створеним опорним пунктом в одному з колгоспів Вінниччини, він у 1961 році видав дві наукові публікації сутнісно-монографічного рівня та відповідні організаційно-методичні рекомендації для практичного втілення таких відносин у колгоспному секторі. Завдяки цьому внутріколгоспний госпрозрахунок не тільки набув поширення в багатьох колгоспах України, а й виявився прийнятним для інших тодішніх союзних республік. Внутрішні госпрозрахункові відносини, як уже зазначалося, освоїла також частина сільськогосподарських кооперативів Болгарії. А його

базові положення з приводу внутрішньогосподарських госпрозрахункових відносини деякі сільськогосподарські підприємства України застосовують і нині.

Олексію Мусійовичу належить також першість та чільне місце у розробленні в 60-х роках науково-прикладних основ економіко-математичного моделювання й оптимізації економічних процесів у сільському господарстві та їх практичного застосування. Все це – під кутом зору оптимізації міжгалузевих комплексних проблем. Очолюючи в Інституті економіки АН УРСР відповідний науковий відділ, він був не лише фундатором відповідних досліджень, а й забезпечив формування в Україні сприятливого для їх подальшого розвитку науково-психологічного середовища.

Особливе місце у першопрохідницьких наукових надбаннях акад. О. Онищенко належить започаткуванню ним ще наприкінці 80-х років досліджень, орієнтованих на перегляд тодішніх соціальних і виробничих відносин у сільському господарстві, які все очевидніше відставали від потреб часу, на користь прогресивних соціальних та виробничих відносин на селі. Такі дослідження проводилися ним в умовах тодішніх, так званих соціалістичних суспільно-політичних умов, у яких знаходилася Україна. Але вони були настільки оригінальними і прогресивними, що їхні результати виявилися прийнятними для соціально оновлюваної суверенної України. Ще до набуття нею суверенності, у 1991 році у журналі «Економіка України» було надруковано його статтю з питань відносин власності у сільському господарстві. У своїй основі тоді ж наявний у ній матеріал був надрукований у виданні «Международный экономический журнал». Одночасно з цим ще у радянські часи спільно з іншими дослідниками він був автором перших методичних рекомендацій з приватизації майнової власності колгоспів на пайовій основі, схвалених Держагропромом УРСР і рекомендованих до практичного використання. Тоді ж у журналі «Економіка Радянської України» видав (спільно з В. Юрчишином) першу з цієї проблематики статтю «Роздержавлення: деякі питання методології та організації». А вже в наступному році пе-

ршу у цьому ж журналі статтю з концептуальних основ аграрної політики суверенної України.

Перелік наукових починань Олексія Мусійовича вартий бути продовженим. Проте, як здається, й наведеного достатньо для того, щоб переконатись у його першопрохідницьких тяготіннях та уміннях. Вони, сукупно з іншими науково-дослідницькими здобутками, активно виводили вченого на чільне місце у вітчизняній аграрно-економічній науці.

Виятково важливою передумовою, більше того, базою сходження Олексія Мусійовича на академічну вершину аграрно-економічної науки були його **всебічно глибокі, прогресивно-системні світоглядні орієнтири, підпорядковувані вирішенню у єдності потреб кожної даної теперішності та вихідних основ її подальшого достатньо результативного розвитку. В авторському розумінні** вони подаються такими, якими послідовно пронизано все те, що він робив і створив у науці та в її інтересах, у тому числі науково-прикладних. Обмежимося з цього приводу відрізком часу, який доля виділила йому для життя і наукової творчості в сучасній Україні, дослідження аграрних проблем якої вважав одним з найважливіших у своїй науковій діяльності.

У концептуальному баченні світоглядна позиція Олексія Мусійовича і відповідні бачення автора цієї статті були цілісно єдиними, що стало визначальним у наших спільних дослідженнях. Та в даному випадку мова йтиме виключно про відповідні світобачення академіка Олексія Онищенко. У найбільш загальному відношенні окремі з них ґрунтувалися на такому.

- Набуття Україною статусу суверенності зумовлювало об'єктивну необхідність формування у ній відповідного йому суспільно-політичного ладу, який, крім багатьох чого іншого, повинен ґрунтуватися на концептуально досконаліших соціальних і виробничих відносинах на селі, а отже, у всьому сільськогосподарському виробництві. Всією своєю сутністю й механізмами вони мають послідовно підпорядковуватись інтересам визначальної продуктивної сили агросфери – селян і всіх інших зайнятих у її

виробничих та невиробничих сферах. Тільки за таких обставин держава буде здатною зберігати й нарощувати свій агропродовольчий потенціал, підтримувати і підвищувати історично набуте всіма попередніми поколіннями селян одне з чільних місць у світових хліборобських процесах.

- За найкритичнішого ставлення до кількадесятирічного минулого сільськогосподарської галузі України у партійно-радянській системі, єдино вірно виходити з того, що в останні радянські п'ятирічки у ньому відбувалися обнадійливі соціальні та виробничі зміни. Визначальними у них були хоч і повільні, та все ж помітні тенденції соціального оздоровлення життєзабезпечувальної ситуації на селі. І хоч вони й не уберегли від зниження у ній темпів приросту виробництва продукції сільського господарства, все ж в останню радянську п'ятирічку її обсяги були найвищими за всі попередні роки. Однією з обставин цього помітною була еволюція державної аграрної політики на користь аграрного та сільського секторів країни. У тому числі в частині підтримки і заохочення прогресивних форм господарювання на селі.

- Завдяки цьому сільське господарство країни та його сільсько-селянський сектор увійшли у післярадянський період з обнадійливим для подальшого розвитку соціальним, економічним і виробничо-господарським потенціалом. За умови його збереження, нарощування й умілого використання він був здатний спочатку обмежити можливі деякі втрати в галузі на етапі освоєння нею нетрадиційної соціальної та виробничо-господарської ситуації, а згодом забезпечити її послідовно-системне відродження, у тому числі на властивих українському селянству національно-генетичних засадах і уміннях господарювати на землі.

- Політичною та нормативно-правовою основою розвитку сільського господарства в соціально і суспільно оновлюваній країні має стати всебічно обґрунтована й стратегічно орієнтована державна аграрна політика. Змістом, стратегічною підпорядкованістю та механізмами здійснення вона повинна бути забезпеченою всією необхідною сукупністю ресурсів і засобів її ефективного функціону-

вання: політичних, нормативно-правових, соціальних, фінансово-економічних, наукових, кадрово-управлінських, організаційних тощо. Рівень забезпеченості кожним із них, їхній взаємозв'язок і взаємовплив мають бути настільки досконалими, щоб аграрна політика набувала змісту й характеру соціально-, і виробничозабезпечувальної системи.

- Тільки за таких обставин достатньо результативними можуть бути здійснювані у межах аграрної політики аграрна та земельна реформи. Але лише тоді, коли вони безпосередньо будуть сутнісно досконалими і здійснюватимуться на засадах послідовного системозабезпечення.

- У сутнісно-організаційному відношенні Олексій Мусійович бачив реформу високорезультативною лише за обставин, якщо вона здійснюватиметься не лише в інтересах селян, а й за їхньою активною участю. Його світогляд у цьому відношенні ґрунтувався на тому, що селяни повинні знати про аграрні перетворення все без винятку, що могло їх цікавити, що вони сприйматимуть їх лише за обставин, коли переконаються у її реальній підпорядкованості їхнім інтересам. Він бачив реформи, здійснювані без непродуманих поспіхів, але й без невинуватих затягувань, із збереженням у процесах реформ того, що влаштувало б колгоспників у колективних формах господарювання. Його світогляд охоплював необхідність проведення реформ на основі приватної та колективної власності, збереження у ній спільної часткової власності, передбачуваної чинним на той час Земельним кодексом України. Будучи активним прихильником різних форм господарювання у сільському господарстві, у тому числі фермерської, він з самого початку однозначно заперечував псевдоідеї суцільної фермеризації країни. Визначальною для нього була переконаність у тому, що майбутнє сільського господарства України має ґрунтуватися на великих і середніх агроформуваннях при недопущенні латифундизації земельних угідь.

- Створювальна сутність означених та інших світоглядних бачень Олексія Мусійовича проявлялася, крім іншого, у тому, що вони водночас були основою його наукової ідеології, методології та організації форму-

вання післярадянської аграрної політики й здійснюваних у її межах багатоцільових, стратегічно орієнтованих аграрних перетворень в Україні. У своїх останніх наукових публікаціях він привертав увагу до того, що недотримання в проведенні аграрної та земельної реформ наукової ідеології стало однією з визначальних причин невдач, прорахунків, помилок і втрат аграрних перетворень.

Наукова діяльність акад. О. Онищенко, його світоглядна й науково-ідеологічна переконаність, весь життєвий шлях послідовно супроводжувалися чітко вираженою у нього громадянською позицією. Її зміст і цільове призначення він вбачав у тому, що кожний науковець та вся аграрно-економічна наука покликані не тільки досліджувати визначене для них, а й доступними для них можливостями відстоювати і захищати інтереси сільськогосподарської галузі, села й селянства. Для нього це були не декларації, а конкретні справи. На підтвердження цього досить обмежитися двома прикладами.

На початку 90-х років у Криму вже багато що було підготовлено для *перетворення земельних угідь у платіжний засіб*. А саме: за підведення до одного з районів газопроводу розрахуватися належними колгоспам чималими площами земель. Вже було підготовлено проект відповідного рішення уряду АР Крим. Справа наближалася до завершення. До того часу, поки Кабінет Міністрів України не направив такий проект на експертизу в Інститут економіки НАН України, в якому експертом було визначено акад. О. Онищенко. Він не тільки достатньо обґрунтовано розкрив його шкідливість, а й доклав багато зусиль, щоб не тільки в Криму, а й в інших регіонах України подібне не могло мати місця.

Подібного тому, хоч в іншій справі, проявилася громадянська позиція Олексія Мусійовича з приводу статті одного з високопосадовців Адміністрації Президента України, який у виданому в грудні 2000 року в газеті „Урядовий кур'єр” матеріалі, назвав великі сільськогосподарські підприємства для України індустріальними міражами, а подрібнення на невеличкі двогектарні господарства африканського типу для нашої країни економічною реалією. Із запереченням проти цього та з відстоюванням стратегічної орієнтації на великі сільськогосподарські підприємства у ній в січні наступного року в газеті „Голос України” виступили відомі економісти-аграрники. Серед них був акад. О. Онищенко. Цим він ще раз підтвердив *нерозривність у своїй діяльності великої науки і високої громадянської відповідальності*.

Навіть такий короткий, найбільш загальний огляд обставин, які вивели Олексія Мусійовича Онищенко на чільне місце у вітчизняній аграрно-економічній науці, дає підстави для узагальнення з приводу того, що визначальним у його науковій діяльності послідовно єдиними були системний, чітко спрямований у стратегічне майбутнє сільського господарства з його сільсько-селянським сектором світогляд, послідовно інноваційний тип мислення, наукова ідеологія, науково-прикладна завершеність досліджень, включаючи запровадження одержуваних результатів у виробництво. Цілісно єдиними в науковій діяльності Олексія Мусійовича були його наукові, гуманістичні й громадянські позиції.

Завдяки цим та іншим найкращим рисам академік Олексій Мусійович Онищенко впевнено зійшов на Олімп аграрно-економічної науки. На ньому він був і продовжує залишатися на Своєму Місці.

В.В. ЮРЧИШИН, доктор економічних наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України”

Стаття надійшла до редакції 05.08.2013 р.

* * *